

● SAHİBİ :

TÜRKİYE İSLÂM
ENSTİTÜLERİ TALEBE
FEDERASYONU ADINA
GENEL BAŞKAN

Cahid BALTACI

● YAZI İŞLERİ
MÜDÜRÜ

İsmail L. ÇAKAN

BU SAYIDA

ÜÇ AYLAR	İslâm MEDENİYETİ
İKİNCİ BEŞ YILLIK PLÂN VE DİN EĞİTİMİ	Ali ŞAFAK
CEMİYETLERİN TEKÂMÜL SIRRI (Şiir)	Ali Ulvi KURUCU
ÖLÜMDEN SONRAKI HA- YAT	Ebu'l Â'lâ el-MEVDÜDİ Terc. Hasan ÇELİKKAYA
İSLÂM'DA İŞÇİ - İŞVEREN MÜNASEBETLERİ	Osman ŞEKERCİ
NE GÜZEL (Şiir)	Muhsin İlyas SUBAŞI
EBU'L HASAN EL-HUSRÎ ...	Dr. A. Suphi FURAT
REGÂİB KANDİLİ (Şiir) ...	Lut KAN
İSLÂM MEMLEKETLERİN- DE EĞİTİM VE KÜLTÜR PROBLEMİ	Prof. M. Z. A. el-ANSARİ Terc.: İbrahim CANAN
İSLÂM'DA FERTLERİN HU- KUKU	Abdülkadir ÜDEH Terc.: Mahmud ÖZAKKAŞ
RUBÂİ	Dr. Cahid ÖNEY
ED-DEBÜSİ EBU ZEYD AB- DULLAH	Dr. Yusuf Ziya KAVAKÇI
GİZLİ ÂHENK (Şiir)	S. Arif EMRE
TÜRKLER NASIL MÜSLÜ- MAN OLDULAR?	Tahsin ÜNAL
OSMANLI MİMARLIĞI VE SANATLARIN BİRLEŞMESİ	Cevat ÜLGER
AYASOFYA'M (Şiir)	Nuri BAŞ
DİNSİZLİĞİN TAHRİBÂTI ...	Ali Rıza TEMEL
TANIŞALIM	M. Said ÇEKMEGİL
SUALLERE CEVAPLAR	Gazi MERT
ONLAR BÖYLEYDİ	Hilmi KURTULUŞ
RADYOLARIMIZ	Edip ÖZİŞİK
BÜYÜK BAYRAM	İsmail LÜTFİ
Prof. MUSTAFA EL-ZERKÂ İLE BİR MÜLÂKAT	Mustafa BİLGE Mahmud ÖZAKKAŞ

İDAREHANE

Türkiye İslâm Enstitüleri Talebe Federasyonu Genel Merkezi
Nuruosmaniye Caddesi No: 82/2
Tel. : 22 46 02

CAĞALOĞLU — İSTANBUL

Haberleşme ve Havale Adresi :
İSLÂM MEDENİYETİ, P.K. : 1315

SİRKECİ

TEMSİLCİLERİMİZ

Ankara: T.İ.H.O.M.C.F. Genel Başkanı: Mehmet KARAMAN
Kayseri: T.İ.E.T.F. İkinci Başkanı: İmdat N. NURSAÇAN
Konya : T.İ.E.T.F. Mah. İcr. Kom. Başk. : Ahmet FİDAN
İzmir : T.İ.E.T.F. Mah. İcr. Kom. Başk. : Orhan ÇETİN

TEKNİK KADRO

Dış Münasebetler : Mahmut ÖZTÜRK
Sekreter : Ressam :
Erdoğan ATAK Gürbüz AZAK
Dizgi ve Baskı : F A T İ H M A T B A A S I — İSTANBUL
Yıl : 2 — Sayı : 14
Basıldığı tarih : 15 Eylül 1968

ABONE

İLÂN TARİFESİ

Yıllık : 12 sayı, 30 TL. Dış Kap.: 2 renk 2.500 TL.
Tek renk: 2.000 TL.
Altı Aylık : 6 sayı, 15 TL. İç Kapak: 2 renk 1.500 TL.
Öğrencilere % 20 tenzilât yapılır. Tek renk: 1.000 TL.
Yabancı memleketlere iki katı. Renkli ilân sahifesi :
Tamamı : 1.200 TL.
1/2 : 750 TL.
1/4 : 400 TL.
1/8 : 250 TL.

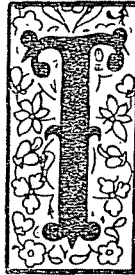
Bir sayısı: 250 Kuruş.

Mecmuamızdaki yazılar me'haz gösterilmeden alınmaz.
Gönderilen yazılar basılsın basılmasın iade edilmez.

Biyografi

Dr. Yusuf Ziya
KAVAKÇI

Ed-Debûsî Ebu Zeyd Abdullah

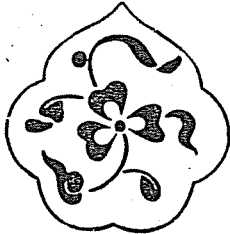

Türklerin anayurdu olan Orta Asya, İslâm Medeniyeti için mühim bir merkezdir. Türklerin müslüman oldukları devirden bu yana, son devre kadar İslâm İlimleri için merkez olma değerini muhafaza etmiştir. Bu bölge mensupları arasında büyük hadisçiler, mühim tasavvuf ehli ve emekleri inkâr edilmez kelâm âlimleri bulunduğu gibi önlerinde hürmetle eğildiğimiz ve eserlerine bütün İslâm Dünyasının pek çok şey borçlu olduğu büyük İslâm hukukçuları da mevcuttur. Bu son grubun başında gelenlerden biri de serlevhamızı teşkil eden Ebü Zeyd Abdullah ed-Debûsî'dir.

Fıkıh tarihinin çok cepheli bir şahsiyeti olan bugün hukuk ilmi esaslarına uygun olarak **Mukayeseli İslâm Hukuku** diyebileceğimiz **Hilâfiyât İlmî'nin** (İlm'ul-Hilâf) kurucusu kabul edilen bu zatın malûm olan tam nisbesi, **Ebû Zeyd 'Abdullah ('Ubeydullah) (1) b. 'Umer b. 'İsâ el-Kâdî** şeklinde kaynaklarca tesbit edilmiştir (2).

1) el-Hudari, *Ta'rih'ut-Tesri*, Kahire, s. 361; *Kasf'uz-Zunûn*, İstanbul, 1941 - 1943 s. 84, 168, 196, 352, 467, 568, 703; el Kureşî, *el-Cehir'ul-Mudîa*, Haydarabad, 1332, I/339; Laknevi, *el-Fevâid'ul-Behiyye*, Mısır, 1324, s. 109; İbn-i Kutübuğâ, *Tâc'ut-Terâcim*, Leipzig, s. 26, 64; Taşkoprîzâde, *Miftâh'us-Sâdeh*, Haydarabad, 1328 - 1329, II/54; Yâkût, *Mu'cem'ul-Bul-dân*, Beyrut, 1375 - 1956, II/437.

2) Yukardaki kaynaklardan başka bakınız : İbn'ül-Esir, *el-Lübâb*, Kahire, 1357 - 1369, I/410; Kahhâle, *Mu'cem'ul-Mü-ellifin*, Dimeşk, 1957 - 1961, VI/96 - 97; İbn'ül-Esir, *el-Bidâ'eyeh*, Kahire, 1351 - 1358, XII/46 - 47; *Miftâh'us-Sâdeh*, II/53 - 54; İbn-i Hallikân, *K. el-Vefayât*, Bülâk, 1299, II/251; Taşkoprîzâde, *Tabakât'ül-Fukahâ'*, Musul, ? 71; Sergis, *Mu'cem'ül-Met-bû'ât*, Mısır, 1346 - 1928, I/866; Brockelmann *Geschichte der Arabischen Literatur*, Leiden, 1944 - 1949, I/175; *Suppl.*, 1937 - 1942, I/296 - 297; zirikli, *el-A'lâm*, Kahire, 1954 - 1959, IV/248; İbn'ül-İmâd, *şezerât'üz-Zehab*, Kahire, 1350 - 1351, III/245; Sezgin, Fuat, *Geschichte des Arabischen Schriftums*, I, Leiden, 1967, s. 456.

Garp dillerinde Transoxiana diye adlandırılan Mâverâü'n-Nehr'in bu mühim âlimi 367/978 tarihinde Suğd bölgesinde Buhârâ ile Semerkand arasında bir yer (köy) bulunan Debûsiye'de doğmuştur (3).

Vaktiyle Mâtürîdî (öl. 333/944) tarafından başlatılmış olan Merkezi Asya Mektebi (4) büyük hukukçu ve Şerhu Muhtasar'it-Tahâvî adlı eserin sahibi el-Cessâs er-Râzî'nin (305 - 370/937 - 981) (5) gerek bizzat ve gerekse talebelerinin çalışmalarıyla yürütüldü. ed-Debûsî de bu mektebi onun talebelerinden almıştır (6). Hem Ebû Bekr Muhammed b. Fadl'ın ve hem de Ebû Bekr el-Cessâs er-Râzî'nin talebesi olan (7) Ebû Ca'fer b. 'Abdillâh el-Estrûsenî, ed-Debûsî'nin hocasıdır (8).

İslâm Ansiklopedisi'nde adına rastlanmayışı büyük bir eksiklik olan değerli hukukçu, «Hanefî mezhebinin ileri gelenlerindedir. Buhârâ ve Semerkand'da büyük âlimlerle münazaralarda bulunmuştur.» (9). Hatta durmadan hasmını ilzam ettiği münazaralarda hasmının her tebessümüne karşılık metni kaynaklarca sabit olan iki mısralık bir şiir inşad etmiştir (10).

Kendisi kadılık yapmıştır (11) ve «yedi kadıdan biridir.» (12).

Daha önce kaydettiğimiz gibi bu fakih, Hilâfi-yât İlmî'nin kurucusudur (13). Kendisinden önce her ne kadar bu sahada bazı çalışmaların yapıldığını bize gösterecek eser adları, kısmen de olsa muhtevalarıyla birlikte, malûm ise de (14) bu tetkikâtî bir ilim haline getiren zat bu zattır. Biraz sonra izah edileceği gibi o, eserleriyle gerek Şark ve gerek Garp müslümanları arasında büyük tesir icra etmiştir (15).

Bu kıymetli zat bazı kaynaklara göre 430/1039 (16) veya 432/1040 (17) tarihinde Buhârâ'da (18) vefat etmiştir. Kaynaklardan biri ölüm tarihini 435/1043 (19) ve bir diğeri de 403/1012 (20) yıllarını göstermişse de biyografilerinde 63 yaşında öldüğü beyan edildiğine göre (21) ve doğum tarihi olarak da 367/977 tesbit edildiğine göre ölüm tarihinin 430/1039 olmasına muhakkak nazariyle bakılacağı kanaatine sahibiz.

Çeşitli mevzularda eser vermiş olan bu İslâm hukukçusunun adları kaynaklarca zikredilip yazma nüshalarına henüz sahip olmadığımız eserleri şunlardır:

- 1) el-Envâru fi Usûl'il-Fıkh, (22)
- 2) Hızânet'ül-Hüdâ, (23)
- 3) en-Nuzumu fi'l-Fetâvâ, (24)
- 4) Şerh'ul-Câmî'il-Kebîr, (25)
- 5) Tecnis'ud-Debûsî, (26)

Bugün elimizde bol bol nüshaları bulunan eserleri ise şunlardır:

- 1) el-Emel (el-Emed)'ül-Eksâ, (27)
- 2) K. el-Esrârî fi'l-Usûl ve'l-Furû', (28)
- 3) K. Takvîm'il-Edilleh, (29)
- 4) Te'sis'ün-Nazari fi'htilâf'il-Eimmeh. (30)

Yalnızca adlarını sıraladığımız bu eserleri kısaca birkaç cümle ile tetkik etmeyi faydadan hali görmüyoruz.

- 1) el-Emel (el-Emed)'ül-Eksâ : Henüz tabedil-

memiş bulunan bu eser, hikmet ve tasavvuf konularını işlemektedir (31).

2) **K. el-Esrârî fi'l-Usûlî ve'l-Furû'** : Bu, mühim bir eserdir. O kadar ki «şarkî İslâm Âlemi bu nev'in

3) Kahlâle, aynı yer; Hamidullah Muhammed, «Usûl'ul-Fıkh'ın Tarihi», *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, II/1, İstanbul, 1957, s. 9; *Debûsiye* (د بوسيه) Mâverâ'ün-Nehr'de bir yerdir (bkz. *Mu'cem'ul-Buldân* II/437; *Le Strange, The Lond of Caliphate*, Oxford, ?, s. 468, 471; *Sergis*, aynı yer; *Debbus* kelimesinin (Taberî, Ta'rih, II/1572 vs.) Türkçe «topuz» kelimesinin arapçalaşmış bir şekli olduğu ileri sürülmüştür. Krşz. *Debbuk* (د بوق) Ateş, A., *Arap Yazı Dilinde Türkçe Kelimeler* (X. Yüz yılda), Reşit Rahmetli Arat Armağanı, Ankara, 1967, s. 186; Ayrıca bkz. İbn-i Hallikân, II/251.

4) Hamidullah, aynı yer.
5) bkz. GAL, I/191; Suppl., I/335.
6) Hamidullah, aynı yer.
7) Fazla malumat için bkz. Laknevi, aynı eser, s. 57 - 58; 109.

8) Laknevi, aynı yer; Taşköprizâde, aynı yer; el-Kureşî, aynı eser, II/247.

9) el-Kureşî, aynı eser, I/339; İbn-i Hallikân, aynı yer; Taşköprizâde, *Tabakât*, 71; Laknevi, 361, 109; es-Sem'ânî'den naklen; el-Hudari, aynı yer; İbn-i Kutlûbuğâ', 26.

10) İbn'ül-Kesir, *el-Bidâye*, XII/46 - 47; İbn-i Kutlûbuğâ', s. 27; Taşköprizâde, aynı yer; el-Kureşî, aynı yer; Laknevi, s. 109.

11) Kahlâle, aynı yer.
12) el-Kureşî, aynı yer.
13) İsmâ'îlî İsmâil Hakkı, *İlm-i Hilâf*, İstanbul, 1330, s. 4 vd; GAL, I/175; Suppl., I/296 - 297; İbn'ül-Kesir, aynı yer; Miftâh, aynı yer; İbn-i Hallikân, aynı yer; el-Kureşî, aynı yer; el-Hudari, aynı yer; Laknevi, aynı yer; İbn-i Kutlûbuğâ', 26; Taşköprizâde, *Tabakât*, aynı yer.

14) bkz. Taberî'nin *ihtilâf'ül-Fukahâ'* (Leiden, 1933) adlı eseri ile Ebû Yûsuf'un *ihtilâfu Ebi Hanîfete ve İbn-i Ebi Leylâ*, (Kahire, 1357) adlı eseri misal olarak zikredilebilir.

15) ed-Debûsî, *İbn-i Nuceym'e* tesir etmiş ve o da *el-Eşbâhü ve'n-Nezâir* adlı eseriyle meşhur Osmanlı kanun mecellesi «*Mecelle-i Ahkâmî Adliyye*» ye tesir etmiştir. Bu tesir bilhassa ilk yüz kavaid-i külliyesinde gözüktür (bkz. Mardin, *Ebü'Ulâ, Medenî Hukuk Cephesinden AhmedCevdet Paşa*, İstanbul, 1946, s. 7, dip not no, 4).

16) el-Kureşî, aynı yer; Keşf, 84, 703, 168, 196, 334, 467; el-Hudari, aynı yer; Miftâh, II/54; İbn-i Hallikân, aynı yer; Laknevi, 109; İbn-i Kutlûbuğâ', 27, 64.

17) İbn-i Kutlûbuğâ', 27; Keşf, 568; el-Kureşî, aynı yer; Taşköprizâde, *Tabakât*, 71; İbn'ül-Kesir, aynı yer.

18) İbn-i Hallikân, aynı yer; Miftâh, II/54; Taşköprizâde, *Tabakât*, aynı yer; Yâkût, *Mu'cem'ul-Buldân*, II/437.

19) Taşköprizâde, *Tabakât*, aynı yer.
20) Yâkût, *Mu'cem'ul-Buldân*, aynı yer.
21) İbn-i Kutlûbuğâ', 27; el-Kureşî, aynı yer; Taşköprizâde, aynı yer.

22) Keşf, 196.
23) Aynı eser, 703.
24) Laknevi, 109; el-Hudari, aynı yer.
25) Keşf, 568.
26) Aynı eser, 352.
27) GAL, I/175; Suppl., I/296 - 297; Keşf, 168; *Miftâh*, II/53 - 54; Taşköprizâde, *Tabakât*, aynı yer.

28) Keşf, 84; Miftâh, II/53; Taşköprizâde, *Tabakât*, aynı yer; Seyyid Fuâd, *Fihrist'ül-Mahtûât*, Mısır, ?, I/240; GAL, I/175; Suppl., I/296 - 297; el-Kureşî, aynı yer; İbn-i Hallikân, aynı yer; İbn'ül-Kesir, aynı yer; İbn-i Kutlûbuğâ', 26, 64; Laknevi, 109; el-Hudari, s. 361.

29) el-Kureşî, aynı yer; İbn-i Hallikân, aynı yer; İbn'ül-Kesir, aynı yer; Laknevi, aynı yer; el-Hudari, aynı yer; İbn-i Kutlûbuğâ', aynı yerler; *Miftâh*, II/53; Keşf, 467; GAL, Suppl., aynı yerler.

30) GAL, Suppl., aynı yerler; Keşf, 334.
31) Brockelmann «ahlâki-dogmatik öğretî» diye vasıflandırıyor (bkz. GAL, aynı yer).

etüdünü daha ileriye vardırılmamış görünüyor.» (32). Bu eserin Endülüs'te yayıldığı söyleniyor. «Endülüslü İbn'ül-Arabi Bağdad'a gelip ed-Debûsî'nin eserlerini kopya etmiş ve İslâm Âlemine yaymıştı. İbn-i Rüşd'un hukukî eserlerinin Debûsî'den mülhem olduğu düşünülebilir.» (33). Henüz yazma halinde bulunan (34) ve Brockelmann'ın görmediği birçok yazmaları olan bu fıkıh kitabı, metot itibariyle diğer fıkıh müellefatına benzemektedir. Hanefi olan Debûsî, mezhebinin görüşlerinin teferruatlı izahı yanında başta Şâfiî'nin olmak üzere diğer mezhep sahiplerinin gerek reylerini ve gerekse delil olan hadisleri zikreder. Eser, kitâb'lara ve kitâb'lar da fasıllara ayrılır. Bâb'lar mevcut değildir. Her kitabın başında İmam Muhammed b. el-Hasen'in (132-189/749-805) sistemini zikreder. Kara Çelebi, 97 numarada kayıtlı nüshada kitâb'üz-Zekâh (57a - 80b), kitâb'us-Savm'dan (80b - 97a) evvel zikredildiği halde Hamidiye, 444 nolu nüshasında tamamen aksinedir.

3) **K. Takvim'il-Edilleh**: Bu eser, Usuli fıkıh sahasında bir kitaptır. Muasır bir müellif bu kitap için «usul'ül-fıkh'ı kendine mevzu edinen, fakat bugüne kadar hiç okuyamamış olduğum en iyi kitaptır» der (35). Müellif mukayeseli hukuk sahasındaki maharetini bu eserinde kullanmış ve «Mukayeseli Usul'ül-Fıkh'a dair bir eser vermiştir (36). Brockelmann'ın ilgili eserinde herhangi bir malûmata rastlanmayan (37) diğer yazmaları da (38) bulunan ve tab'edilmesi şiddetle tavsiyeye şayan olan bu eser, başlık olarak el-Kavl ifadesini kullanır. Metot bakımından Kelâm ve Tevhîd İlmî'nin esaslarına uygun bir sistemi mevcuttur. Bu kitap Usul'ül-Fıkh'ın «deliller» bahsini hayli orijinal bir tarzda takdim eder. Burada delil neveleri olarak âyet, hâl, illet tetkik edilir ve tarifleri yapılır. Kıyâs, nesih, icmâ' ve bâtil neticelere götüren deliller de bu eserin tetkik mevzuuna dahildir.

4) **K. Te'sis'in-Nazari fi'htilâf'il-Eimme**: Mısrda tab'edilmiş bulunan (tarisiz) (39) bu küçük eser, müellifine Mukayeseli İslâm Hukuku'nun kuruluşu vasfını veriyor (40). Tetkikinden pratik bir hukuk kitabı olduğu anlaşılıyor. Nitekim ed-Debûsî giriş kısmında «Hukukçuya ihtilâflı meseleleri kavramanın güç geldiğini..., ahkâm çıkarma yollarının zorluğunu, gerçek kaynaklara vukufun eksikliğini, bu hususta yaptıkları münazaralarda kullanılan ifadelerin onlara göre müphem olduğunu görünce, ben bu kitabıma bakılınca ve düşünülünce münazaralarda niza ve münakaşa seyri anlaşılır... da onları kavramak ve me'hazlarına inmek kolay olur, böylece diğer meseleleri onlara kıyas yapmak mümkün olur ümidiyle bazı şeyler cem'ettim» diyor (41).

Eser sekiz bâb'dır. Ebû Hanife (80-150/699-766), Ebu Yusuf (113-182/731-798), Muhammed eş-Şeybânî (132-204/749-805), Züfer (110-158/728-755), Şâfiî (150-204/767-820), ve Mâlik (Doğ. 90-97 H. öl. 179 H.) gibi İslâm hukukçuları aralarındaki ihtilâfları, iftilâf edenlere göre vaz'edilen başlıklar altında toplar (42) ve bir sistem olarak önce el-Aslü'ndenâ maddesini tâkiben Hanefi mezhebinin nazari ve küllî bir kaidesini zikreder (43), sonra da «ve'alâ

Hâzâ Mesâil» veya «Minhâ» diyerek tatbikattan misaller verir, mezkûr küllî kaideyi tatbik ederek bu husustaki ihtilâfları ve tarafların görüşlerini kâfi derecede vuzuhla gösterir. Bu kitaptaki el-Asl'ların yekünü 75 kadardır. Bunlar Mecelle'nin küllî kaidelerine benzerler; ne var ki burada Mecelle'den farklı olarak ibadete taallük eden hususlar da mevcuttur.

Bu küçük kitap çığır açan bir şaheser olduğunu beyana hacet yoktur.

32) Hamidullah, aynı yer.

33) Aynı yer.

34) Bir çok yazmaları vardır. Meselâ Süleymaniye Umumi Kütüphanesine bağlı birer kütüphane olan Kara Çelebi 97, Şehid Ali 689, Hacı Beşir Ağa 310 ve Dâmad İbrahim 490 nüshaları zikredilebilir.

35) Hamidullah, aynı yer.

36) Aynı yer.

37) bkz. GAL, Suppl., aynı yerler.

38) İstanbul Süleymaniye Umumi, Bağdadlı Vehbi no 350 ve Lâleli 6704 da mukeyyet nüshalar böyledir.

39) Brockelmann'a göre 1320'de Kahire'de tab'edilmiştir (bkz. GAL, Suppl., aynı yerler).

40) «Te'sis'ün-Nazar, Hıfâfiyyât diye adlanıp mukayeseli teşri'in bilinmesine yarayan müstakil bir ilim olup hukukun bir branşını teşkil eder. Müellif bir meseleyi ele alır ve ona dair muhtelif fakihlere atfolunan hal şekillerini sayar ve böylece menş'edeki basit bir ihtilâfın muhtelif mektepler arasında ve tesirleri altında yüzlerce nokta-i nazar ayrılığının esas sebebinin teşkil ettiğini gösterir.» (bkz. Hamidullah, aynı yer).

41) Te'sis'ün-Nazar, s. 2.

42) İbrâhîm'ün-Naha'i, Süfyân'üs-Sevri, el-Evzâ'i ve Şa'bi gibi fakihlerin görüşlerini beyandan lâfi uzatmaktan korkma maksadıyla kaçındığını söylemektedir.

43) Misal olarak bkz. Te'sis'ün-Nazar, s. 3, 6, 8 vs.

Gizli Âhenk

*Gizli âhenk her şekil her seste var,
Nağmelerden güller açmış deste var.
Bir ilâhî mûsikidir kâinat,
Ta ezelden bitmeyen bir beste var.*

● S. ARİF EMRE